

Antropologie: Vita Activa

1) Aanvullingen:

A

- "hoe kunnen we beslissen over ontwikkelingen waarover we niet kunnen spreken?" cf. wetenschappelijke formules
 - automatisering kan tot consumptiemaatschappij leiden (meest basale vorm van handelen)
- => aanval op het politieke domein (domein van de werkelijke mens, waar men niet aan externe krachten is onderworpen)

B

'Human condition': menselijke staat in de zin van de voorwaarden waaronder de mens het bestaan heeft gekregen.

Voorwaarden:

- Algemeen: nataliteit en sterfelijkheid
 - Specifiek:
 - arbeiden: leven en datgene eromheen
 - werken: in de wereld zijn, duurzame producten maken (cultuur)
 - handelen (spreken): onze uniciteit uitdrukken binnen de pluraliteit tussen mensen
- > invloed van de mens op zijn omgeving (politiek)

(andere werken: pol. domein ook bedreigd door leugens en terreur)

C

Kritiek op het moderne denken: verwarring arbeid en werken.

Privé-sfeer: ongelijkheid en noodzaak <--> Publieke sfeer: gelijkheid (ondanks uniciteit) en vrijheid

Arbeidsdeling en economisch huishouden maken van arbeid een publieke (politieke) zaak

- arbeiden: verbruiksgoederen produceren (overleven door consumeren)
 - werken: gebruiksgoederen (voor het publieke domein) produceren
- > echter alle goederen zijn consumptieartikelen geworden => alle productie is arbeid geworden, rust is consumeren

D

'Wereldvervreemding':

- de mens verliest zijn referentiepunt om zichzelf als individu tegenover te plaatsen (nl. de wereld/aarde is nog maar een grondstof) al vanaf Galilei
- introspectie: individualisering; geen gemeenschappelijke ervaringen meer
- sociale sfeer: alles wat van privé naar publiek is verschoven, maar enkel het gemeenschappelijke, nl. aan overleven gekoppeld => privé-sfeer wordt isolement waarin men zich terugtrekt
- gedrag en opinie: door statistieken gemeten; vervangen, in de sociale sfeer, het handelen en spreken

E

m.b.t. Marx: arbeid is een noodzakelijke voorwaarde, maar ze staat onderaan in de hiërarchie van de voorwaarden voor de menselijke activiteiten => ontplooiing in politiek, niet in arbeid

F

- arbeid: onverschillige, bedwingende natuur
 - werk: subject tgo. stabiele, objectieve wereld (cultuur) waarin subject vaardigheden leert door materie zelf om te vormen => objectieve identiteit
 - handelen en spreken: woord en daad onthullen het unieke individu => subjectieve identiteit
- > belofte: spreken beknoppen => continuïteit dat we morgen doen wat we vandaag zeggen

Wij zijn niet de schrijvers van ons levensverhaal, want wij bepalen niet zelf hoe een ander individu op onze woorden zal reageren of ze zal interpreteren => we zijn dader en lijd

=> identiteit bestaat in de sfeer tussen mensen

“Alleen tussen anderen word ik als een individu gehoord en gezien in mijn woorden en daden.”

2) Cursus:

A. Inleiding

A1. Inleidend

Kant: kenniskritiek

Heidegger: fenomenologie

Carl Schmitt: gemotoriseerde Gesetzgeber – maatregelenmachine (nazi)

=> Arendt: moderniteit wijzen op haar traditie en basis

torah: respect voor de wet <-> christ.: wereld met anderen delen om eigen persoonlijkheid te ontwikkelen

holocaust: politiek grijpt in persoonlijk leven in

--> culturele verscheidenheid en pluraliteit zijn wezenlijk binnen de publieke ruimte en mogen geen

consumptiemiddelen worden, maar anderzijds ook geen autoritaire instanties: op duurzaamheid gerichte behoeften moeten beschermd worden. Cultuur als tegenmodel van consumentisme.

Normen: think in the place of everybody else (Kant: erweiterte Denkungsart – eigen en algemeen belang)

A2a. Moderne rechtsdenken

- Horizontalisering: van hogere ordes (univ, God, mens) door emancipatie v/d filosofie, pluriform karakter v/d werkelijkheid en door diepgaande crisis m.b.t. cultuur, leven en politiek.

=> recht niet langer door hogere orde maar door wilsovereenstemming bepaald => sociaal contract

- sociaal contract:
 - * legitimatiedenken, geen oorsprong
 - * natuurtoestand (antropologie) > contract (rechtsfilosofie) > cultuurtoestand (mpij)
 - * PU: m.b.t. samenleving; PS: m.b.t. machtsverdeling en onderwerping
 - * metafoor (geen feit, maar noodzakelijke denkhypothese)

A2b. Sociale contracten

– HOBBS (proto-lib., vnl. PS)

- mensbeeld: homo homini lupus
- onderlinge wilsovereenstemming, maar wel absolute staat
- macht: dominium (Elements of law) > vgb (De cive) > representatie (publ.R. & politiek)

– ROUSSEAU (rad.-fil. democr., vnl. PU)

- mensbeeld: cultuurpessimisme, want cultuur vervreemdt en verdeelt
- eenheid v/d publ. opinie is schijn, eerder strijd om eigen belang en heersende mening
 - => volonté générale: conceptuele constructie (<-> revolutionairen); autotranscendentie & voluntarisme
- wet: volonté générale over matière générale => eigen belang toetsen aan alg. belang (dat in de alg. wet is verwoord) => verantwoordelijkheid: excentrische positie

– LOCKE (lib. 'rechten', PU=PS)

- mensbeeld: losstaande individuen zonder enige onderlinge band, maar wel natuurrecht, vnl. recht op zelfbehoud en recht op eigendom
- PU: wederzijds erkend recht op zelfbehoud
- PS: nachtwakersstaat (minimal state) die die rechten beschermt d.m.v. trias politica (VLD)
 - => subsidiariteit: PU en PS vullen elkaar aan (CD&V)

- eenheid van rechtsvorming en -handhaving (*SP.a*)
- rights based conception of law: cf. mensenrechten
- bescherming algemene beginselen

A2c. Verwetenschappelijking van het recht:

- terminologische en conceptuele eenheid zoeken
- universeel, rationeel en beginselgericht recht
- van verscheidenheid naar (etatistische) eenheid en van beginselen naar positiefrechtelijke wetten
-

Invloeden in het recht van de industriële maatschappij:

- sociologie (Comte & Durkheim)
- possessive individualism: economie
- possessive individualism: steden

Open texture (Herbert Hart – Concept of Law): nooit vooraf definiëren, want pragmatische dimensie van jur. normen en andere invloeden (economie, cultuur, mpj, ...) => Open beginselenrecht (ipv gesloten opvatting 19de eeuw)

==> Wetten worden bepaald door verhoudingen tussen macht, instituties, ...

B. John Rawls

B1. Theory of Justice

- mensbeeld: denken in eigenbelang, maar vermoeden van rechtvaardigheid
- PU: redenen
 - velen op beperkte oppervlakte
 - dezelfde kracht (geen dominante persoon), en kwetsbaarheid voor aanvallen
 - relatieve schaarste (natuurlijke rijkdom is niet onbeperkt)
- PS: rechtsvaardigheidsprincipes, omdat het pluralisme (cf. PU) tussen mensen tot belangenconflicten kan leiden
 - vrijheid en gelijkheid
 - indien ongelijkheid: differentieprincipe (minstbedeelde zoveel mogelijk voordeel => worst case)
 - indien ongelijkheid: kansengelijkheid (ambten en posities voor allen toegankelijk)
- Hoe zich onderwerpen? (niet letterlijk: legitimatiedenken en niet oorsprongs-)
 - algemene kennis maar over details: veil of ignorance die alle contractanten een gelijke startpositie geeft => rekening houden met worst case scenario: ongelijkheden mogen groot zijn, zolang de minderbedeelde het maar zo goed als mogelijk heeft
 - wederzijdse desinteresse: partijen zijn enkel geïnteresseerd in hun eigen lot, niet in dat van anderen
 - contractanten zijn gezinshoofden: begaan met hun nabestaanden (=> spaarprincipe)

==> reflexief evenwicht tussen vermoeden en principes van rechtvaardigheid

Opvoeding via gezin, grondwet en socio-econom. instellingen

B2. Feminisme (Okin: 95 % armoedegrens)

- voorwaarde van gezinshoofd afvoeren: andere volwassenen in het gezin hebben geen medezeggenschap, en diegene die het sociale contract sluit, weet dat hij dus gezinshoofd is en kan zichzelf bevoordelen
- positieve discriminatie (= gelijke kansen) mag, want minderbedeelde nog steeds beter af in de nieuwe situatie dan minderbed. in de vorige situatie (Richards; mogelijks al bewezen a.d.h.v. kansengelijkheid)
- functie van het gezin: worst case, nl. minstbedeelde positie binnen het gezin (bv. op basis van geslacht) => normaal enkel rechtsvaardigheidsprincipes binnen publieke sfeer, maar volgens Rawls ook binnen het gezin noodzakelijk (Rawls beweert echter – ten onrechte – dat de staat zich niet inmengt in de gezinssfeer)

=> staat moet ongelijkheid voorkomen (bv. vrouwen moeten aantal kinderen beperken voor hun carrière)

B3. The Law of Peoples

- staten kunnen rationeel en autonoom zijn, maar niet moreel => liever volkeren
- veil of ignorance waardoor de toevallige kenmerken niet zijn gekend => Principles of the Law of Peoples

C. Hannah Arendt

C1. Menselijke conditie

= bestaanswijze, het leven zin geven: vita activa & vita contemplativa

C1a. Conceptueel spoor: verschillende componenten van activiteit

Vita activa:

- arbeiden: voldoen aan levensbehoeften
- werken: duurzame goederen creëren voor een publieke wereld
- handelen: geen relatie met dingen, maar met de medemens, nl. m.b.t. pluraliteit tussen mensen – we zijn gelijk in die zin dat we allen verschillen van elkaar

Algemene conditie:

- nataliteit: in het handelen kunnen mensen hun innoverende impulsen uiten, die uit hun unieke persoonlijkheid voortvloeien
- sterfelijkheid

Echter: alles wat we opbouwen conditioneert ons ook => spanning tussen nataliteit (vrijheid) en zelfconditionering (noodzakelijkheid)

--> voorbeelden:

- Freud: Über-Ich (normen en cultuur) conditioneert Ich
- Lacan: l'Autre, in wiens naam de mens handelt (bv. in naam der wet) => balans tussen handelingsvrijheid (democratie) en conditionering (rechtsorde)
- mei '68: protest tegen marktdenken
- Rousseau: cultuur conditioneert => democratie benadrukt (vrijheid en nataliteit)
- Garland "Culture of Control": er moet ruimte zijn voor openheid en vernieuwing (i.p.v. nultolerantie); jongeren moeten die openheid verderzetten (jongeren = nataliteit), vandaar jeugdbeleid e.d.
- Bettelheim: sprookjes fungeren als normerende voorbeelden
- Leading case: bevat een abstracte norm en legt de manier uit waarop de norm moet worden toegepast

"De vraag naar de menselijke natuur"

=> door die spanning is er nooit zekerheid of objectiviteit m.b.t. mensen, enkel zorzuldige kennis, bv. jurisprudentia: zo zorgvuldig mogelijk omgaan met de kennis die we hebben m.b.t. menselijk handelen

Dit geldt niet alleen voor kennis van anderen, maar ook van zichzelf

=> xenofobie, zelfmoord: mensen weren alles af wat anders is dan hun (kunstmatige) zelfbeeld

=> objectivering en dus 'zekerheid': niet 'wie' (vrijheid, maar ook onzekerheid), maar 'wat' ben ik? => "de Mens", i.p.v. "mensen" => verzorgingsstaat voor voorspelbare burgers

C1b. Historische reconstructie: onevenwicht tussen vita activa en vita contemplativa (door depolitisering)

Augustinus: taal is politiek, want houdt ons open voor onszelf en anderen

Politiek: evenwicht tussen

- genot
- handelen dat aan de publieke zaak gewijd is (vita activa)
- beschouwend leven (vita contemplativa)

Onevenwicht (telooftgang democratie):

- deterritorialisering (expansie van Griekenland), cf. huidige globalisering
=> handelen gaat zich meer naar levensbehoeften richten en verliest zijn politieke betekenis
- ascholia (onrust): men moet niet nadenken over overleven, en kan dus niet eens stilstaan bij 'de dingen'

=> christendom: depolitiseren, vita activa terugdringen (cf. ME) en politiek relativeren

C1c. Historische reconstructie: onevenwicht (door ander godsbeeld: van onsterfelijkheid naar eeuwigheid)

- streven naar onsterfelijkheid (Grieken): actief imiteren van menselijk afgebeelde goden
- eeuwigheid (christendom): veel beschouwender

C2. Belang van de publieke ruimte voor het handelen

- handelen kan niet zonder arbeid (welvaart) en werk (duurzame dingen, bv. PS: instituties)
- burgers moeten dus niet alleen handelen maar ook arbeid en werk verrichten (zgn. bottom-up)

C2a. Publieke ruimte

- openbaarheid: elkaar aanspreken
 - pluraliteit: handelen met andere mensen (tgo. gelijkheid van het fundamentalisme)
 - duurzaamheid: structuren die openbaarheid en pluraliteit beschermen
- => het recht moet deze 3 kenmerken beschermen
- artefact: publieke ruimte is niet gegeven (cf. boulèterion: scheiding publ. en priv. was vanzelfsprekend)

C2b. Vermaatschappelijking leidt tot erosie van zowel de publieke als de private ruimte

- Vermaatschappelijking: objectivering van burgers en ze herleiden tot statistisch homogeniseerbare categorieën => verzorgingsstaat
 - verzorgingsstaat voert verhoogde overheidscontrole (door hoge kosten), ook in het private domein => grens tussen publieke en private ruimte vervaagt
 - verzorgingsstaat dwingt solidariteit af (“want iedereen kan pech hebben”), i.p.v. dit over te laten aan actief en spontaan handelende burgers => nieuwe verticalisering: bureaucratie om te waken over de gedwongen gelijkheid
- > De Tocqueville voorspelde dit: idee van gelijkheid gaat in tegen natuurlijke neiging beter te zijn dan de andere, dus ontstaat er een overheidbureaucratie die waakt over de “democratische gelijkheid”

Voorbeelden van erosie van de publieke ruimte:

- vermaatschappelijking
- massificatie: het private leven banaliseren, bv. politiek infotainment => dubbel gevolg: depolitiseren & interesse daalt bij burgers
- publieke sociale codes dringen in het private leven door => openbaar maken van dat private leven is het enige verweer (in de hoop dit probleem politiek aan te kaarten)

Voorbeeld van erosie van de private ruimte:

kern van de menselijke intimiteit (pijn en liefde) publiek maken, maakt mensen psychotisch (<--> Freud)

C2c. Remedie: herstel van de rechtsstaat i.p.v. maatregelenmachine en instrumentalisering

=> beginselendenken: positief recht interpreteren a.d.h.v. beginselen die erachter schuilen

C2d. Montesquieu (empirische zoektocht naar grondslagen)

types van juridische systemen:

- monarchie (belangengroepen)
- despotie
- republikeins

Constitutioneel: l'équilibre des pouvoirs (verantwoordelijkheid van de 3 machten voor het regime)

Antropologisch: de publieke ruimte beïnvloedt de private; afhankelijk van de rechtsvorm en het regime, verandert het zelfbeeld van de mensen en de manier waarop ze met anderen omgaan
=> interdependentiethese: wederzijdse afhankelijkheid van recht, regime en zelfbeeld (bv. communisme)

Recht: relatiepatroon tss. staat en burger vastleggen (om de democratie te beschermen), dus niet zomaar verboden en geboden

cf. Arendt: de publieke ruimte moet worden geformaliseerd, de verhoudingen moeten worden vastgesteld (bv. netwerktheorieën) => formalisering

Voorbeelden:

wereldverzaking: private ruimte koloniseert publieke ruimte

autarkie: formele taal nodig om niet in zichzelf gevangen te zitten, maar ook met anderen te communiceren

C3. Bezit en rijkdom

- oorspronkelijk was bezit noodzakelijke voorwaarde voor handelen: natuurlijk recht, waarvoor elke mens wil handelen (verdedigen: privaat)
- afgrenzing tgo. andere burgers: absoluut recht erga omnes
- geen bezit => politieke destabilisatie, vandaar: pensioenen, leefloon, ... (liberale idee! -> economie in gang houden)

Vervaging bezit en rijkdom, bv. bovengrens op het bezit? Vervangende inkomens steeds noodzakelijk? ...

=> proportionaliteitstoets van subjectieve rechten (bv. eigendom: inkomen)

- nut
- noodzaak
- proportie tgo. de schade

Vervluchting: door vermaatschappelijking wordt privé-bezit publiek

Self-ownership: bezit over zichzelf (men ziet zichzelf als een object: objectivering)

=> totalitaire trekken van privé-bezit: tast ons bestaan aan

=> protest van Marx:

- opium van het volk zorgt voor vervreemding (men vervreemdt zelfs van de vervreemding)
- Comm. Manifest: klassenstrijd: Aufhebung (opheffen, beëindigen en bevestigen: dialectiek) om uit de vervreemding te geraken
=> klassenstrijd bevestigen (tegenstellingen aantonen), en tegenstellingen beëindigen om de (huidige) samenleving op te heffen
- Das Kapital: de werkelijkheid lijkt een verzameling van dingen met een bepaalde waarde, maar dat is een illusie, die enkel in stand blijft door de aanwezigheid van relaties t.o.v. Elkaar (nl. niet effectieve waarde, maar wel een waardering) => relaties tussen mensen en dingen verdwijnt (cf. waarde van een mensenleven?)
- arbeidsethos: volgens Arendt is arbeiden echter niet het meest belangrijke

D. Todorov

Democratische driehoek:

(*marxisme*)

Staat

macht: PS

Burgerlijke samenleving
PU: solidariteit staat – samenleving

Markt (productiviteit)
(*anarchie*)

(fascisme)

=> coalitie bepaalt politieke handelen (tot een centrale volkspartij) op genuanceerder wijze d.m.v. Overleg
Evenwicht tussen staat en burg. samenleving, bv. sociale zekerheid. Markt is er later bijgekomen:
mededingingsrecht. De democratie moet deze 3 onderdelen in evenwicht houden! Voorbeeld: Europa –
burgerschap, cultuurpolitiek, ...

Repairing past injustices:

erkenning zorgt voor purification, die alle schuld wegneemt bij de daders
schadevergoeding
wettelijke bestraffing (uitspraak) waardoor de waarheid bekend wordt

E. Handelen

rechtssubject: gelijkheidsbeginsel, om – net zoals de andere mensen – de pluraliteit te kunnen tot uiting
brengen, nl. je uniciteit

=> veil of ignorance: zonder (formele) gelijkheid kan men geen zicht krijgen op het algemeen belang, of kan
men m.a.w. Andermans uniciteit niet respecteren

=> “isonomia” (Kleisthenes)

=> geen democratie zonder rechtsstaat

gemeenschappelijke taal van het recht (meestal beter verstaanbaar door advocaten, die ook
onafhankelijkheid moeten behouden tgo. de cliënten, zodat hij kan onderhandelen met de advocaat van de
tegenpartij)

=> “gelijkheid is de taal die verstaan toelaat waar dat niet voor de hand ligt”

E1. Handelen is verbonden met spreken

Todorov: systemen en structuren laten geen ruimte voor het spreken
spreken: ingrijpen in een relatie, invloed uitoefenen

E2. Twee belangrijke vragen i.v.m. handelen

– nataliteit; onvoorspelbaarheid van het handelen: innovierend, scheppend, beginnend handelen

1. onzekerheid en onvoorspelbaarheid (“risicomaatschappij”)
2. recht: zekere, objectieve kennis? (beperkte interpretatievrijheid)
3. rechtszekerheid: belangrijk, maar niet absoluut (cf. rechtvaardigheid, doelmatigheid, ...)
=> rechtsbeginselen tegen elkaar afwegen (prudentia)

– identiteitsvorming:

1. fysieke aanwezigheid volstaat (geen dualisme), dus ook in de publieke ruimte
2. dialogisch proces: een kind leert antwoorden op de manier waarop het wordt aangesproken

=> gevolgen:

1. dialogische ontwikkeling: erkenning door andere mensen is noodzakelijk (cf. negatief zelfbeeld
bij daders)
2. intersubjectief belang: identiteit en verhouding met anderen in de publieke ruimte zijn beiden
belangrijk (cf. belangenafweging)

E3. Remedie (spanning Grieken <--> Romeinen):

Grieken: democratie, maar geen organisatie en te weinig theoretische inbedding (bv. gelijkheidsbeginsel niet
afdwingbaar) => deugdenethiek: verantwoordelijkheidszin van de burgers?

Romeinen: theoretisch en coherent rechtssysteem

Taal van het recht – de Romeinen:

1. maatschappelijk belang: begrippen moeten vaste betekenis krijgen (rechtszekerheid)
2. politiek belang: conceptuele helderheid (arbitrariteit van de macht terugdringen)
3. sociologisch belang: stabiliteit en herkenbare verwachtingspatronen, om samen te kunnen handelen
4. cultuur is juridisch doordrenkt: kracht van de democratie
=> rechtsorde garandeert handelingsstructuren

Macht is het vermogen om samen te handelen, niet om zijn wil te kunnen opleggen (cf. cohabitation)

bv. rechtssubjectiviteit regelt verhoudingen en verwachtingen, vanuit belangrijke waarden als autonomie, identiteit en privacy (cf. 'persona') => we zijn allen gelijk in het rechtssubject zijn

bv. feminisme en arbeidersbewegingen in de 19de eeuw: hetzelfde recht en dezelfde taal gebruiken voor hun belangen

=> begrippen zoals rechtssubjectiviteit zijn artificieel en onderbepaald (abstract), waardoor ze een mogelijkheidsvoorwaarde vormen voor pluralisme

F. Inleiding op Hudson: Justice in the Risk Society

Risicomaatschappij: enkele handelingen of nalatigheden kunnen enorme gevolgen hebben => onzekerheid en onveiligheid (elke andere kan een risico zijn voor mezelf) => vermaatschappelijking: cultuur van beheersing en controle (Culture of Control)

F1. Gevolgen voor het strafrecht

- strafrechtsbedeling wordt geprivatiseerd
 - revalorisatie van langdurige vrijheidsberoving
 - erosie van centrale beginselen en begrippen (vermoeden van onschuld? nulla poene sine legem? ...)
 - toenemende instrumentalisering van regels en procedures
- => crisis of uitdaging??? huidige begrippen zijn niet meer verfijnd genoeg?

F2. => Herformulering:

- hoe ieders veiligheid met ieders vrijheid combineren?
- hoe veiligheid en solidariteit combineren?
- hoe veiligheid en verantwoordelijkheid combineren?

(Arendt zoekt crisis in cultuur => menselijke activiteiten conceptueel verfijnen: vita activa & contemplativa)

F3. => Strategie: klassieke modellen analyseren

1. Klassieke liberale model (mede-verantwoordelijk voor crisis: vermaatschappelijking en statistieken)

- Mensbeeld: individualisme, zelfbepaling en instrumentalisering i.f.v. Eigenbelang
- Vrijheid: onvervreembare, natuurlijke rechten; negatief: vrijheid van staatsinmenging
- Rechtsstaat: instrumentele rol, zo veel mogelijk vrijheid voor burgers, zo weinig mogelijk inmenging
- Tekort: anderen vormen een bedreiging voor mijn rechten, door hun rechten; uitsluitingsmechanisme: teveel tegenstellingen: publiek/privaat, man/vrouw, ...

2. Communitarisme (sober model)

- Mensbeeld: identiteit door gemeenschap en traditie, verhouding tgo. lichaam
- Vrijheid: verantwoordelijkheid en burgerschap; positief: vrijheid te participeren
- Rechtsstaat: burgerschap bevestigen, individu aanspreken m.b.t. gebrek aan loyauteit, politieke waarden beschermen
- Tekort: gemeenschap primeert op individu => racisme (eigen gemeenschap primeert); deugdenethiek: verantwoordelijkheidszin is relatief

3. Personalistisch rechtvaardigheidsmodel: justice as alterity

- Mensbeeld: - ik ben uniek en kwetsbaar en draag verantwoordelijkheden en capaciteiten (nataliteit)
- jij bent verschillend en overstijgt mijn positie in de wereld (pluraliteit)
- Vrijheid: - positief: uniciteit kunnen uitdrukken, 'anderen' respecteren
- negatief: toevalligheden niet als last aanzien
- Rechtsstaat: - faciliterend: ieder individu erkennen
- symbolisch: door structuren en procedures individuen als persoon bevestigen, ook al zijn ze niet meer als persoon herkenbaar (bv. recht op eerlijk proces ook voor 'monsters')
- mensenrechten erkennen: niet langer afhankelijk van deel uitmaken van een gemeenschap

=> Arendt: *publieke ruimte moet de onherleidbaarheid van een ander tot jezelf institutionaliseren* (d.m.v. Rechtssubjectiviteit: perfecte instrument om het pluralisme te beschermen)

--> vermaatschappelijking > rechtssubjectiviteit > pluraliteit